

14. IV з'їзд Національної спілки краєзнавців України. Історія України. № 46. – 2008. грудень.
15. Кушнірук З. Сказати правду. Утворено спілку краєзнавців Тернопілля. Вільне життя. – 1991, 12 листопада.
16. Шимків П. „Вертеп” – це стиль життя великої родини. Свобода. 1999. 23 лютого.
17. Жулковська О. Товариству „Вертеп” 15 років. Невичерпне джерело духовності й патріотизму. Свобода. – 2004, 2 березня.

ЩУР ЛЮДМИЛА БОГДАНІВНА

(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Щур Людмила Богданівна – асистент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Народилася 19 червня 1977 року. У 1996 році закінчила музичне відділення Чортківського педагогічного училища (нині Чортківський гуманітарно – педагогічний коледж імені Олександра Барвінського).



У 2001 році закінчила музично–педагогічний факультет Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (тепер Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка) за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Музичне виховання».

У 2002 році закінчила магістратуру Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка та здобула кваліфікацію магістра педагогічної освіти, викладача музики (тема роботи «Українське хореографічне мистецтво як фактор формування художньої культури школярів»).

З 2013 року – асистент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва, керівник танцювального ансамблю «Веснянка» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Публікації:

1. Щур Л. Б. Танцювально-інструментальні колективи як складова фольклорно-мистецького фестивалю «В Борщівському краї цвітуть вишиванки». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство* / [за ред. О. С. Смоляка]. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. № 1(вип. 34). С. 94–100.

2. Щур Л. Б. Структурно-функціональна модель діяльності ансамблю-лабораторії етнохореографії Західного Поділля. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство* / [за ред. О. С. Смоляка]. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1. (вип. 40). С. 148–156.

3. Щур Л. Б. Народна хореографічна культура Західного Поділля: проблема реконструкції танцювальної традиції. *Science Review*. 10(27). December 2019. С. 22–28. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr Warsaw: RS Global Sp. z O.O.

4. Щур Л. Б. Структурно-функціональні аспекти хореографічної культури Західного Поділля. *Молодь і ринок*. № 1 (180), 2020. С. 165–171.

5. Щур Л. Б. Танцювальні колективи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. *Мистецька діяльність у соціокультурному просторі (25-літній творчий внесок факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка): колективна монографія* / за заг. ред. Б. О. Водяного, О. С. Смоляка, З. М. Стельмашука. Тернопіль : Вид. Шкафаровський Ю. М., 2018, с. 212–237.

6. Щур Л. Б. Розвиток системи запису народних танців у процесі дослідження хореографічної культури Західного Поділля. *Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту. IV частина : навчально-методичний посібник* / упоряд. О. А. Плахотнюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка кафедра режисури та хореографії, 2020, с. 168–178.

У творчому доробку – концертна діяльність танцювального ансамблю «Веснянка». Колектив неодноразово є лауреатом Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів-фестивалів з хореографічного мистецтва.

Сферою наукових інтересів є дослідження та вивчення народної хореографічної культури Західного Поділля, збереження та реконструкція танцювальної традиції означеного регіону у репертуарі танцювального ансамблю «Веснянка» ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Людмила ЩУР (м. Тернопіль)

НАРОДНА ХОРЕОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах динамічного розвитку суспільства одним із пріоритетних завдань є збереження культурних надбань українського народу.

Серед різноманіття мистецьких жанрів яскравим феноменом представлена народна хореографічна культура України, яка пройшла доволі складний шлях свого становлення та сформувалась у процесі тривалого історичного та соціально-економічного розвитку усіх регіонів України.

Кожен регіон України особливий своїми звичаями, обрядами, традиціями, побутом, вбранням, народною кулінарією, піснями і танцями, що і становить багату та своєрідну регіональну культурну цінність. Сучасні етнохореологічні дослідження активно спрямовані на вивчення генези, еволюції та побутування регіональних танцювальних традицій, що є невід'ємною частиною українського народного хореографічного мистецтва загалом.

Народна хореографічна культура Західного Поділля – це своєрідний літопис традицій, обрядів та звичаїв танцювальної регіональної спадщини, що є невід'ємною складовою хореографічної культури України загалом, адже притаманними саме їй виразовими засобами розкриває сутність та характер нашого народу, в художніх формах відображає явища, взяті безпосередньо з його побуту та праці, репрезентує багатство народної моралі, повагу до родових традицій своїх предків з їх духовною поетикою, красою та ідеалами.

Сучасні наукові дослідження хореографічної культури Західного Поділля ґрунтуються на базі попередніх методологічних праць етнографів фольклористів, мистецтвознавців, музикологів та хореологів.

Деякі аспекти становлення й розвитку окремих жанрів хореографічної культури Західного Поділля розглядалися у мистецтвознавчих, музикологічних та етнохореологічних дослідженнях і відображені у працях Володимира Гнатюка [3], Романа Гарасимчука [2], Андрія Гуменюка [5], Богдана Водяного [1], Василя Губ'яка [4], Олега Смоляка [7], Степана Стельмашука та Петра Медведика [6], Михайла Хая [8] та ін.

Формуванню та розвитку хореографічної культури досліджуваного регіону, у різні роки, активно сприяли керівники аматорських та професійного танцювальних колективів, серед яких: заслужений артист УРСР Олександр Данічкін, заслужені працівники культури України Василь Починок, Ігор Николишин, Зіновія Бирда, відмінники освіти України Галина Александрович, Анатолій Поліщук та ін.

Активними пропагандистами народного танцю Західного Поділля на даний час є робота районних та міських аматорських народних фольклорно-обрядових та фольклорно-етнографічних колективів та їх керівників, а також аматорських дитячих та молодіжних танцювальних ансамблів та їх керівників, у репертуарі яких репрезентовано календарно-обрядові дійства, вечорниці, гайвки і традиційні танці, тим самим учасники зберігають культурно-мистецьку спадщину означеного регіону, передаючи її наступним поколінням.

Одним із важливих місць в культурному житті Тернопільщини належить саме активізації фестивального руху, метою якого є збереження та можливість репрезентації найрізноманітніших видів та жанрів народної творчості даного регіону.

Для прикладу, з 1965 року в місті Тернополі стало традиційним проведення обласного фестивалю-конкурсу хореографічних колективів, який з 1987 року перейменовано на «Тернопільська танцювальна весна».

У 1977 році засновано обласне свято народних ремесел, фольклору та хореографії «Тернопільські обереги», де майстри декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва репрезентують свої вироби, представлені різноманітними техніками їх виготовлення. Впродовж кількох років у його рамках проводиться обласний конкурс виконавців фольклору, народних обрядів, звичаїв на здобуття премії імені Володимира Гнатюка. У серпні 2009 року в рамках цього

ж свята вперше відбувся фестиваль народного танцю «Полька Тернопільська», покликаний відроджувати і популяризувати автентичну хореографію Тернопільської області, тим самим активно залучати дітей та молодь до її вивчення.

У 1998 році у місті Тернополі з ініціативи відмінника освіти України Анатолія Поліщука засновано фестиваль народного танцю «Червона калина», мета якого – збереження та розвиток народної хореографії Тернопільщини та України загалом.

З 1991 року бере свій початок Всеукраїнський фестиваль лемківської культури «Дзвони Лемківщини», який щорічно проводиться в урочищі Бичова, на Монастирищині. В 1998 році фестивалю надано статус Всеукраїнського. Основними завданнями у проведенні фестивалю передбачено збереження та популяризації зразків культурних надбань лемків, мови, обрядів, традицій, звичаїв, декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтв, місцевих танців.

У 2007 році у місті Борщеві Тернопільської області засновано фольклорно-мистецький фестиваль «В Борщівському краї цвітуть вишиванки», який традиційно щороку проходить у вересні. У 2017 році фестивалю присвоєно статус Всеукраїнського. Метою та основними завданнями фестивалю є: виявлення та збереження оригінальних зразків фольклорно-етнографічної спадщини Борщівщини, привернення широкого кола населення до народного мистецтва і культури, української мови, фольклору, звичаїв, традицій та обрядів краю; популяризація, збереження і реконструкція традиційного вбрання та вишивки, зокрема чорної борщівської бавняної сорочки; сприяння розвитку творчої діяльності аматорських фольклорно-етнографічних, фольклорно-обрядових, танцювальних та інструментальних ансамблів та окремих виконавців (солістів, інструменталістів); виявлення самобутніх майстрів народних ремесел; утвердження українських народних традицій у побуті українського народу; залучення різних вікових груп населення до народної культури, фольклору, етнографії, хореографії та декоративно-ужиткового мистецтва; проведення майстер-класів з вивчення стародавніх місцевих танців.

З метою реконструкції танцювальної традиції означеного регіону нами організована науково-дослідницька робота творчої лабораторії, яка створена на базі танцювального ансамблю «Веснянка» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, спрямована на залучення широкого кола студентської молоді, їх пошуково-наукової та мистецької діяльності, яка, на нашу думку, є одним із ефективних шляхів щодо збереження та передачі традицій народної хореографічної культури Західного Поділля.

Ансамбль-лабораторія етнохореографії об'єднує у своїй діяльності студентів та викладачів, учнів та вчителів загальноосвітніх шкіл, керівників танцювальних, фольклорно-етнографічних колективів, працівників центрів народної творчості на базі спільних творчих інтересів для створення, розробки і реалізації нових засобів та ідей науково-дослідницької діяльності.

З метою пошуково-дослідницької роботи щодо побутування танцювальної традиції досліджуваного регіону, нами організовані фольклорні експедиції, а саме: у Борщівський, Бучацький, Бережанський, Чортківський, Заліщицький, Гусятинський, Тербовлянський райони, у вигляді практично-дослідницької роботи, спрямовані на вивчення, фіксацію, збереження та реконструкцію західноподільських танцювальних зразків.

Процес роботи над реконструкцією народних танців Західного Поділля у роботі ансамблю-лабораторії є доволі тривалим, де особливу увагу ми звертаємо на максимально точне відтворення традиційного зразка, а саме: *запис та опис танцю, вивчення танцювальних рухів, виявлення особливостей музичного супроводу, дотримання сонорного супроводу (при його наявності), відтворення манери виконання (емоція, імпровізація), використання традиційного одягу та атрибутики.*

Завдяки сучасним інноваційним технічним засобам запису у польових експедиціях ми маємо можливість здійснювати повноцінну фіксацію танцю: жива комунікація носіїв традиції, прямий діалог із репрезентантом, відповіді на запитання збирача, коментарі щодо виконання танцю (жанр; манера; місце, час, коли виконується танець; під який супровід виконується танець; пояснення зупинок у танці, вигуків, діалектичних виразів, слів і т. д.

Дуже важливо під час запису танцю дотримуватись його точної фіксації. Тут недопустимі будь-які корекції з боку дослідника, хоча у одному й тому ж танці можуть не співпадати танцювальні рухи чи танцювальні фігури, чи окремі жести, що в подальшій аналітичній роботі може виявитись характерною ознакою танцювальної традиції даної місцевості.

Зазвичай, завершення польових експедиції є початком нового етапу роботи, де відбувається характеристика, систематизація та архівування зібраних матеріалів, до якого входять: словесний та графічний запис танцю, транскрипція музичного супроводу, вивчення особливостей традиційного одягу, використання атрибутів та їх роль у танці, паспортизація танцю (назва танцю, його походження, жанр, семантика, місце запису та побутування, стильові особливості), паспортизація інформантів (дата народження інформанта, освіта, професія, переселенець чи місцевий), створення аудіо та відеокаталогів і т. д.

Актуальною проблемою у збереженні та реконструкції танцювальної традиції на сьогодні є відсутність зразка апробованої системи запису народного танцю в цілому та фіксації танцювальних рухів, яка повинна, на нашу думку, бути доступною, зрозумілою та мобільною під час роботи як у польових експедиціях, так і у процесі їх прочитання, вивчення та відтворення.

Тому нами розроблений ряд графічних позначень, а саме: положення рук, положення ніг та розміщення рук у парі танцюючих, що вказують на характерні ознаки, стильові особливості та манеру виконання, власне, західноподільської танцювальної традиції [9].

З давніх-давен народна інструментальна музика супроводжувала танець в усіх календарно-обрядових дійствах та звичаях у Західному Поділлі.

Музикознавець Богдан Водяний зауважує: «У численних функціональних проявах народна інструментальна музика виявляє органічний взаємозв'язок з іншими видами народної творчості і, насамперед, з танцювальними жанрами. Інструментальна музика виступає важливим складовим компонентом багатьох народних звичаїв і обрядів, що здавна побутують в регіоні: весілля, вечорниці, «забава» або «танці», толока, обжинки, «запусти», зимові обряди, пов'язані з святкуванням Різдва, Нового року, Водохреща. Найповніше проявилася функційна роль інструментальної музики на традиційному народному весіллі, де вона виконує інструментальні, обрядові мелодії, супроводжує спів і урочисті весільної процесії. У весільних обрядових мелодіях, які збереглися до наших часів, маємо чи на найдавніші зразки інструментального фольклору Західного Поділля взагалі [1, с. 4].

Типовим складом інструментального ансамблю або «музик» у західноподільському регіоні є скрипка, цимбали та бубон.

Музичному супроводу у народному танці часто притаманні стала квадратура, яка майже не варіюється, чітка ритмоформула та переважно одна-дві мелодії, які виконуються без жодної обробки.

Ще однією важливою ознакою народного танцю, який виконується у природному середовищі, є те, що танцювати зазвичай починають з «музиками», де із початком мелодії учасники впізнають її, що це за танець, його ритм, темп і т. д., при цьому автоматично на рівні тілесної пам'яті починають виконувати ті чи інші танцювальні рухи. Саме початок танцю є абсолютно довільним: то парубки запрошують дівчат, а одні вже почали танцювати, то одні «йдуть» колом, а інші танцюють на місці, одні пари кружляють навколо себе, ніби змагаючись, а інші міняються парами під час танцю. Так само під «музику» і закінчується танець, бо тут, власне, ритмоформула кадансів, які притаманні західноподільським танцям і часто є на слуху, і є його закінченням.

На жаль, дуже мало записано, а іноді тільки частково, зразків народних танців у Західному Поділлі, що не дає можливості більш точно визначити чи детально охарактеризувати їх стильові особливості. Чимало відомостей про своєрідність танцювальної традиції ми дізнались саме із транскрипцій західноподільських мелодій, які зафіксовані, у різні роки, музикологами, мистецтвознавцями і т. д.

Безпосередній вплив на формування стильових особливостей танцювальної традиції є її тісний зв'язок із іншими видами мистецтв, зокрема, декоративно-ужитковим, що є однією із складових народного танцю означеного регіону.

Самобутнім оригіналом культури західних подолян є народний одяг або ноша, який пройшов свій довгий шлях розвитку залежно від історичних, економічних, культурних, побутових та інших умов. Традиція вишиваного одягу сягає сивої давнини, яка бережливо передавалась від покоління до покоління, таким чином зберігаючи свою ідентичність.

Під час реконструкції народних танців Західного Поділля звертаємо особливу увагу на точність відтворення місцевого традиційного одягу, де основним нашим завданням є залишити його таким, яким він існував, тим самим, зберегти його першоджерело. Такий підхід до

реконструкції танців дав нам можливість створення нових пошуків правдивого народного одягу, познайомив із осередками державних та приватних етнографічних колекцій.

Ще однією особливістю народних танців Західного Поділля є наявність атрибутів, роль яких є необхідною та обов'язковою, бо без них танець втрачає свою самобутність та зміст.

Своєрідна символіка та використання атрибутики прослідковується у гаївках, особливо любовної тематики, які тісно пов'язані із ритуалом сватання і становлять численну групу під час Великодня, що є найбільш збереженим обрядом на Західному Поділлі.

Найпопулярнішим серед родинних обрядів у регіоні є весільний, де домінуюча роль належить танцювально-інструментальній традиції. Тут виконуються такі весільні танці, як коломийки, верховина, чабан, козак, полька-шнелка, краков'як, польки, «Карагід», «Аркан», «Карапет», «Канада», пізніше вальси, фокстроти, «Яблучко», а також танцювальні ігри: «Хустинка», «Віник», «Ремінець». Були танці і для старости, і для вінчаних батька (матки), кухарки, танцювали з кочергою чи лопатою, якою подавали хліб у піч.

Доволі різноманітною є тематика та зміст сюжетних танців, де певною мірою переважають танцювальні пісні. В них парубки та дівчата обмінювалися жартами, дотепно кепкували один з одного, тут змальовано залицання один до одного, які не завжди були вдалими, побутові відносини між чоловіком та дружиною, насміхання та нарікання між собою, смішні випадки з буденного життя, жартами наповнений зміст коломиенок, приспівок то танців та пісень-танків. Яскравим прикладом сюжетних танців є жартівлива чоловіча гра «Каперуш», де обов'язковим атрибутом у танці є пасок або ремінець; у побутових танцях є «Полька в решеті», де обов'язковим атрибутом є решето.

Часто самі назви танцю дають можливість зрозуміти його зміст, настрій, манеру виконання, темп і т. д.

Зауважимо, що побутові народні танці Західного Поділля переважно виконуються парами (по колу чи на місці), кількість учасників є довільною та необмеженою, переважно складається із двох та більше танцювальних фігур, які повторюються між собою. Типологічною ознакою більшості танців є дрібні кроки, які виконуються «легонько» на всіх ступнях або на ледь зігнутих ногах, без підскоків. Хореографічна лексика здебільшого складається із простого танцювального кроку, приставного кроку, перемінного кроку, різних притупів, простих кроків з притупом на місці та в повороті, вихилясників, доріжок, кружлянь, кроку польки на місці та в повороті, припадання та упадання, кроку вальсу, оплесків і т. д.

Народний танець здатний продовжувати своє життя лише у, так званій, «живій демонстрації» (термін Климента Квітки). Дуже важливо пропагувати реконструйовані зразки танцювальної традиції шляхом різноманітних форм демонстрації, для прикладу: живого показу, тематичних етнографічних концертів, майстер-класів, танцювальних вечорів, безпосередня участь у обрядових дійствах, виконавська участь у семінарах-практикумах і т. д., при цьому активно залучати широке коло бажаючих до самого процесу.

З приводу цього, учасники ансамблю-лабораторії етнохореографії Західного Поділля одночасно виступають збирачами, репрезентантами та популяризаторами народного танцю.

На даний час, детально опрацювавши власні експедиційні матеріали, нам вдалося здійснити реконструкцію таких західноподільських традиційних танців: «Відбивна полька», «Падеспанець», «Подільський козачок»; танцювальних пісень «Канада», «За нашим столдом», «Верховина»; «Каперуш» та ін.

Учасниками ансамблю-лабораторії налагоджена тісна співпраця із працівниками Тернопільського обласного методичного центру народної творчості (директор – Володимир Сушко), зокрема із провідним методистом хореографічного жанру Тернопільської області Ліною Горбуною. Під час чергової зустрічі у «круглому столі» хореографів Тернопільщини вкотре розглядалося питання виявлення та запису народних танців, які й досі побутують у даній місцевості. Спільно з хореографами області було прийнято рішення у нагальній потребі організації та проведення обласного семінару-практикуму із реконструкції танцювальної традиції Тернопільщини, основною метою якого – збереження та популяризація місцевого народного танцю у його живій демонстрації.

Отже, хореографічна культура Західного Поділля є цілим мистецьким феноменом, що є невід'ємною складовою народної хореографічної культури України загалом.

Попередні наукові дослідження, а також експедиційні записи фольклористів, музикознавців та мистецтвознавців, у різні роки, є вагомим внеском у формуванні і розвитку хореографічної культури даного регіону.

Робота керівників аматорських танцювальних ансамблів та фольклорно-етнографічних, фольклорно-обрядових колективів, а також заснування та проведення мистецьких фестивалів на Західному Поділлі є важливим фактором виявлення національної ідентифікації у сучасному соціокультурному просторі.

Актуальність проблеми збереження та реконструкції танцювальних зразків спонукали нас у організації науково-дослідницької роботи творчої лабораторії, яка створена на базі танцювального ансамблю «Веснянка» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Питання збереження хореографічної культури Західного Поділля залишається актуальним і є, на разі, відкритим та потребує наступних ґрунтовних досліджень щодо збирання танцювального фольклору та його реконструкції.

Література

1. Водяний Б. Народна інструментальна музика Західного Поділля: проблема еволюції традиційних форм музикування : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 1994. 19 с.
2. Гарасимчук Р. Народное искусство Тернопольской области УССР. *Советская этнография*. 1957. № 1. С. 72–89.
3. Гнатюк В. Матеріали до української етнології. Гаївки. Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1909. Т. XII. 100 с.
4. Губ'як В. Фольклорні обереги духовності. Івано-Франківськ : Полум'я (ІМЕ), 2001. 324 с.
5. Інструментальна музика / упор. А. Гуменюк. Київ : Наукова думка, 1972. 487 с.
6. Пісні Тернопільщини. Вип. 2/ упор. С. Стельмащук та П. Медведик. К., 1993. 536 с.
7. Смоляк О. С. Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ. 2005. 40 с.
8. Хай М. Українська інструментальна музика усної традиції : [Нотн. зб.]; запис, нот. ред. і транскрипції М. Хая, окремі транскрипції студ. істор.-теорет. та композит. фак-тів НМАУ ім. П. Чайковського. Дрогобич : Коло. 2011. 467 с., нот.
9. Щур Л. Б. Розвиток системи запису народних танців у процесі дослідження хореографічної культури Західного Поділля. *Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту*. IV частина : навчально-методичний посібник / упоряд. О. А. Плахотнюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка кафедра режисури та хореографії, 2020, с. 168–178.